

Милета Аћимовић Ивков

ЖИВОТ, ИСТОРИЈА, СУДБИНА И ПРИЧА

Српски роман у 2009. години

У пословично великој књижевној производњи на српском културном и језичком подручју, сведоци смо драстичног увећања броја новообјављених романа. Зачет у великим кризним и ратним ломовима крајем прошлог века, тај се тренд наставио и данас постао доминантан, и то у мери да упечатљиво обележава савремени књижевни живот. Романи данас пишу и објављују и они аутори који на такав стваралачки гест раније скоро да нису ни помишљали. Одустајући од других књижевних врста и жанрова, поезије и приповетке понајпре, многи од њих се „окушавају” и у писању ове најобимније врсте прозног текста. Уосталом, постмодерном релативизацијом жанровских конвенција и граница, те општијом либерализацијом романескног жанра, роман је данас постао скоро сваки облик обимнијег прозног казивања – што би Е. М. Форстер у студији *Аспекти романа* рекао: „свако приповедачко прозно дело које има преко 50.000 речи сматраћемо романом”. Да ли је то и колико добро?

Једно је јасно: вредност нововремене романескне продукције није нарочита. Бројност овде, изгледа, пропорционално утиче на смањење вредности. Тако да, ако се повлашћују само књижевноуметничке врлине нових романа, онда није сасвим добро што их временом има све више (преко стотину на годину). Наиме, највећи број новообјављених романа скоро одмах „падне” у заборав. А велике речи које су их најављивале и оправдавале, такође се брзо заборава. Тако да увек остане неколицина наслова којима критика основано ваља да се опишно и вредносно позабави. Међу њима има и лепих премијера, понов-

них покушаја да се буде романсијер, стандардних потврда мајсторског писма, те различитих тематских, садржинских, жанровских или композиционо-стилских комбинација, изума и новотарија... Једноставно: посреди је једно велико и шаролико стваралачко обиље у коме се није могуће сасвим лако снаћи. Али, због оно мало прираштаја аутентичних новина и вредности, то свакако ваља чинити.

У пољу динамичког сучељавања уметничке и тзв. тривијалне књижевности постепено долази до све већег зближавања па и стапања њихових полова. Наиме, у ауторској жељи, чије поједине мотиве није тешко разазнати, да се у књижевном животу буде новим делом често присутан, бројни доказани писци уметничке књижевности сразмерно често приступају објављивању романа. Такво настојање за последицу има вишеструку недорађеност дела које предају на увид јавности. На другој страни, пак, писци популарне књижевности све више настоје да своје текстове мотивационо уверљивије и занатски вештије обликују. И тако долази до симултаног процеса квалитативног опадања оног вида наше романескне продукције који претендује на статус уметничког, и одређеног вредносног померања оног њеног вида који зовемо популарним. А то, разуме се, за саму уметничку књижевност није нимало добро. Са таквим увидом, као подстицајем, постаје могуће да се конзистентније приступи критички строжем сагледавању и самеравању актуелне романескне продукције чији је вредносни лик последњих година све неуверљивији, блеђи. Но, поред свих социо-културних и поетичких феномена којима се књижевни живот и, што би рекли теоретичари руског формализма, књижевна производња могу описно окарактерисати, саме стваралачке премијере увек су по себи занимљиве.

Тражећи утеху у новинама, овај их је критичар препознао у делима неколицине аутора. То су, по правилу, млађи писци. Њихова дела, пре свега, карактерише изразита поетичка самосвест, као и местимично висок ниво језичко-стилске остварености, те знатне тематске и садржинске провокативности и актуелности. Такве су романе прошле године објавили: Ђорђе Милосављевић *Ђаво и мала госпођа* (Лагуна), Дејан Стојиљковић *Константиново раскршће* (Лагуна), Боривоје Адашевић *Човек из куће на брежу* (Стубови културе), Милош Бацевић: *Последњи обожавалац* (Метафизика) и Слободан Владушић *Forward* (Стубови културе).

И док су Милосављевић и Стојиљковић, једним делом свог стваралачког прегнућа упућени на романсирање историје, други су, попут Баджевића и Владушића, у тематско поље својих романа увели и веома ангажовано третирали неке савремене субкултурне феномене и вредности из њих проистекле. А Адашевић је, помало издвојено, апартно, приступио таквој изградњи прозног описа за који је очи-

гледно да је артифицијелно заснован и веома скрупулозно, артистички реализован.

Заснован на оном типу подстицајног искуства које обликује прочитано и усвојено из књижевности, овај сасвим кратак, камијевски, роман изграђен је тако да се у њему приступ уметности и приступ љубави истосмерно развијају, једначе и емотивно и мислено збирају, а све у циљу комплекснијег заснивања идентитета његовог повученог и осетљивог јунака. При том је то чињено поетизовано, стишаним и сведеним наративним гласом који није лишен дубине, као што није лишен ни бројних, не увек функционалних, интертекстовних копчи и додира. Да је више свој, а да мање провирује из туђих шињела (Албахаријевог, најпре), овај кратки Адашевићев роман, који у другом делу осетно губи на интензитету, био би много више од успелог, чак веома доброг „увођења у посао”. Са овим даровитим писцем, лепе литерарне културе, ваља да се надаље озбиљно рачуна.

За Ђорђа Милосављевића, уз све обзире и наклоности, таква оцена не може да се изрекне ни олако, ни без резерви. Његов авантуристички роман је још једна сликовита прича заснована да догађајима из историје. И то из прве половине деветнаестог века – дакле из књажевства српског.

Поред ванредно упечатљивог сликања стварности једног, за заснивање и разумевање модерне српске историје, необично важног времена, у коме се, поред других необичности, и чувени писац бајки Андерсен обрео у Србији, и зналачког грађења атмосфере напетости, неизвесности и језе коју подстиче присуство демонског бића, у овој романескној причи о сусрету са митским „Псоглавом”, мотивисано је реализована и прича о љубави и страсти, о сусрету и судару владарских дужности књаза Милоша и изазова које преда њ постављају умешношност и дражи турске покрштенице Јеленке Хербез, „мале госпође”. А све је то, опет, у модерном популарном маниру укрштеног причања узбудљиве и забавне, но непретенциозне и динамичне пикарске приче коју акцентују драмски удари зачудног, комичног и страшног, изведено са повременим (непотребним) наративним убрзањима, ретотичким понављањима, те изражајном површношћу, али и са ванредном филмичном узбудљивошћу, сликовитошћу и сугестивном снагом приповедања. Ово, дакле, није дело високе књижевне уметности, али јесте занимљив мултижанровски роман, који се узбудљивошћу саме троструко укрштене приче, са ваљаних разлога, нуди многим.

Дејан Стојиљковић је у изградњи свог романа показао знатно више стваралачке сасређености и марљивости. Мада ни његов роман није лишен одређених структурних и стилских недостатака, који су, у неким елементима, слични пређенаведеним. *Константиново раскр-*

иће такође је жанровски хибридна књига – обједињује неколико подврста романа, од којих је *роман Шајне* обликован на историјској основи њена унутаржанровска доминанта.

Уневши у садржај романа бројне елементе из подручја мистичног и езотеријског, овај је аутор настојао да на подлози догађаја из Великог рата вешто исприча још једну причу о снази и природи зла, као и о потреби да се оно снагом воље и једноставних порива изнова разуме и превазиђе. А „зло” у овом роману долази из самих дубина времена, као и из непосредне стварности. Оно обухвата цео хоризонт догађаја да би, на крају, када се слију токови ове сложене и разгранате приче, ипак тријумфовала неумољивост једноставног, овладаног, животног поретка. Вешто сложена и убедљиво вођена, ова романескна прича показује изгледне стваралачке могућности њеног, за наше тешко упоредиве књижевне прилике, још млађахног творца.

Слободан Владушић је свој премијерни роман *Forward* изградио као нарочиту сложену, комплексну наративну грађевину. И то са одређеним иновативним елементима, како на тематском тако и на плану стваралачког поступка.

Наиме, у тематско поље овог романа његов је аутор увео савремене субкултурне и глобализацијске феномене и вредности које их прате: спортске и медијске звезде и брендови као репрезентативне ознаке једног доба, да би их у пренастањеном свету свог романа подвргао третману висикоиронијског и гротескног преосмишљања и коментарисања. А све то у оквирима модификованих жанровских обележја фантастичког и крими романа. Увођењем шетајућег ока ТВ камере као стабилизованог наративног мотришта, овај амбициозни писац је у текст свог предимензионираног романа разложно уписао вишеслојну мотивску, садржинску и вредносну релацију са медијском продукцијом слика живота. На тај начин је мотивационо подстакнута могућност да се овај роман конституише као ангажована алегоричка и критичка пројекција којој је актуелна политичка стварност двоструко огледало. Од ње се одражава и њој се, у преосмишљеном виду, ова ангажована романескна слика-одраз директно окреће и враћа. Књижевност, неизмењено, живи од незаустављивог комешања људског света, коме се и обраћа.

Развијајући вишестуку причу чији је главни јунак кошаркаш Божа Говедина, овај се писац у свом роману самосвесно поиграо жанровским конвенцијама крими-романа, те се, у знатној мери ефектно и уверљиво, пародично и подсмешљиво, позабавио и актуелним политичким, друштвеним, медијским и културним инверзијама морала и смисла. Бројним симулакрумима модерног доба. Посебно оним произишлим из његовог савременог електронског лика.

Због тога би замашнији и наративно целовитији, а то је први од три дела овог романа, могао да рачуна на читалачку наклоност па и обазриве критичарске препоруке. Док је његов укупни књижевно-уметнички учинак неодвојиво повезан са чињеницом немотивисаног уписивања у садржину бројних, пренаглашених ауторових диспозиција из домена књижевних и друштвених теорија, те иних оквирних знања. Заправо, са чињеницом посвемашње ауторске претенциозности која је, неизбежно, последовала само делимичним успехом овог актуелног, забавно-релаксирајућег, али нефункционално сложеног, преоптерећеног, романескног *пројекта*, коме су снага и правац повремено жестоке и самосврховите вишеплански ангажоване стваралачке намере, хотимице, определиле изражајну природу, те укупни значењски, смисаони и вредносни потенцијал и досег.

Романе из ауторске серије објавили су Игор Маројевић, Звонко Карановић и Драган Јовановић Данилов. Док први у роману *Партиер* (Лагуна) обликује причу о бесадржајности и безизгледности модерне урбане егзистенције и то, по обичају, стилски и реторички пренапругнуто до незанимљивости и, чак, неразумевања, дотле други у роману *Три слике победе* (Лагуна) отворено ангажовано и веристички слика калварију новременог сукоба на Косову и Метохији. То стилско-значањски доста једносмерно и фелџонистички плошно, са повременим секвенцама ванредне социјално-драматске уверљивости и репрезентативности. Активирајући бројна стабилована места свог палимпсестичног стваралачког писма, Д. Ј. Данилов је у роману *Отац ледених брда* (Архипелаг) настојао да изгради вишеструку узбудљиву причу која, у авантуристичком замаху необичног јунака, кроз чудновате драмске обрте и препознавања, обухвата и повлашћује различите духовне и егзистенцијалне (историјске) успоне и падове читавог минулог века. Са пуно дескрипције и перифрастичне, лиризоване есејистике, а мање уверљиво мотивисане наратије, овај је роман парцијално успео. Као и у случају есеја овог амбициозног писца, његов значај постојаније се исказује у аутопоетичком делокругу. Он претежније, посредно и репрезентативно, указује на природу и вредност дела једног изграђеног песника, него што у живом току савремене романескне књижевности може да обликује и потврди сопствену завидну књижевноуметничку посебност.

Генерацијску причу о сукобима из деведесетих приложио је Горан Милашиновић у роману *Троугао, квадрати* (Стубови културе). Међутим, и ово је слично претходним књигама овог писца, лепо замишљена, добро почета, програмирано вешто вођена прича која, у другој половини, губи драмски и реторички интензитет тако да освешћен и пажљив читалац може да је, једноставно, „прочита” пре завршетка.

Роман Ђорђа Писарева *А ако умре пре него што се пробуди?* (Агора) такође реферише на ситуацију рђаве савремености. У њему, на развалинама историјског света, атипични, осетљиви, меланхолични припадник проћердане генерације: „на граници између светова, без идентитета”, настоји да кроз писање наново обликује један могући свет и обнови замагљени идентитет. Са бројним местима лепог, поетизованог уопштавања, иронијским просевима и метапрозним партијама, овај је роман карактеристично писаревљевско остварење: занимљиво, интригантно, реторички полетно, игриво и лепршаво, али није успело као целина. Исцрпљујући се у бројним сликовитим, реторичким и иним ефектима, овај писац није успео да у свом новом роману до краја изгради слику потпуне егзистенцијалне уверљивости и мисаоне снаге.

То је, поново, пошло за руком Миловану Данојлићу. У, можебити, онајбољој прозној књизи сезоне *Причи о приповедачу* (Матица српска), он је наставио да на микроплану разрађује своју хронику о детињству. Међутим, у овој књизи он је отишао не даље, него дубље. У распредање сложене психоемотивне унутарности свог младог јунака али, истовремено, и у просторе метапрозног испитивања природе, правца, вредности и смисла самог стварања. Тако двоструко кодирана: између смисла живљења и смисла стварања, ова је (зачудо) тврдо и дисциплиновано писана књига, једна од најцеловитијих које је овај плодни писац дао.

Међутим, велика тема трагичне националне историје и судбине неизбежно обележава настојање неких писаца, њихов укупни стваралачки опус, па и целу књижевну сезону. То је, најпре, видно у роману Вука Драшковића. Тако и у новом роману *Доктор Арон* (Српска реч) овај горљиво ангажовани писац публицистичког стила, велике историјске, политичке и идеолошке ломове из друге половине минулог века узима за главну тематску окосницу. Али, да није црно-беле карактеризације, местимично неуверљиве мотивације и расплета, идеолошке једносмерности и, посебно, небрижљивог стила који обилује и елементарним материјалним (правописним) омашкама, ова прича о необичном јунаку-психијатру склоном метафизичком трагању и узношењу, који делом и речју раскрива апсурдност титоистичког режима, могла би и да заличи на ваљан ангажовани роман. Но, како је књижевност данас изгубила ранију друштвено-социјалну функцију гласноговорничке критичке трибине, ова књига може да се запамти по спољашњем луксузу и једнодимензионалном романсирано-фелтонистичком откривању познатог, односно тенденциозном реторичко-поучном западању у рђаву општост. То је за саму субверзивну причу много, а за књижевну уметност сасвим мало.

Трагизам који долази из саме дубине времена, колико и из блиске историје, положен је у тематску основу неколицине прозних књига Жарка Команина, посебно новијих романа. *Љепојис вјечности* (Српска књижевна задруга) део је тог стваралачког круга у чијем је центру замишљени топос Пелинова, док је временски оквир везан за наративно представљање Великог рата у Црној Гори; његове завршнице и братоубилачке поделе.

Потреба да се тако обликован приповедни свет представи поетизовано, заснована је на интензивном емотивном односу према предмету приповедања. На ауторској жељи да се на тај начин оживи свет детињства и младости јунака романа, његов жал за изгубљеним оцем и настојање да се, на подлози активираниог сећања, изгради вишеструка семантизована прича о двосмерној природи и снази заборавља, као и достојног опраштања од живота. На тај начин приповедање о смислу живота, вредности традицијског завета који је на последњем прелому векова тако интензивно стављан на пробу, у овом је баладичном роману спојено са причом о ништителском притиску историје и идеологије на живот и судбину појединца и његове националне заједнице. Тако је та велика тема савремене књижевности овде локализована са циљем да се у фрагментарној нарацији која, формално и фразеолошки, отворено релационира са тзв. (пост)модерним начином прозног обликовања, преобликује и универзализовану меланхоличну причу о дејству затирућег заборавља и самосвесног бунта сведока и казивача против његове следе, инертне силе.

Паралелно са сликањем егзистенцијално-судбинског трагизма, овај је роман кроз бројне метанаративне секвенце изграђиван и као консеквентан опис поетике. Тако да та његова вишеструка формална и садржинска усмереност, као и емоционална интензивираност, могу да читаоца делимице опсене. Међутим, крајњи утисак ваљало би да говори у прилог очигледне, али не превише разложне ни вредносно ефектне, репепитивне стваралачке стратегије. Понављајући неке базичне теме, мотиве, поступке, те укупни, симболички и значењски потенцијал претходног романа, *Ако те заборавим, мој оче*, овај је писац изнова настојао да једну личну причу варијантно оживи и да је, кроз повезивање временских планова и њену савремену актуелизацију, учини пријемчивом и делатном. А то, чини се, није сасвим успело. Јер, без обзира на бројне сличности и разлике, претходни се роман овог аутора, са којим овај обликује идејну, садржинску и смисаону целину, ипак чини потпунијим, остваренијим. Док је нови роман, будући концентрисан на веома узан мотивски делокруг, неизбежно усмерен на стално варијантно понављање истог. Мада, ваља рећи, да поједини поетизовани и метафизички тонирани искази овде заостренији. Као

што су конкретизовани и они искази који говоре у прилог ангажоване ауторске потребе да се полемички ревидира одређена историјска ситуација. А она овде подразумева наслеђе ратне, братоубилачке, историје којом је у потпуности обележена егзистенција јунака Симеона Рујанића, етички супериорног јунака који у идеолошком стигмом обележеном свету доследно и дословно афирмише и брани вредности традиционално схваћеног морала: освештаних начела и начина живљења, делања и умирања... Због тога је и његова замисао о неминуемом одласку из живота, нужно, спојена са осећајем достојанства којим он ваља да врхуни.

Персонализовано сугестивно казивање о снази сећања и тами заборавља, о зановљеном судбинском усуду, о вртложном кругу трагичних раздора појединаца и народа, дата је у овом Команиновом роману на подлози општијег ауторског уверења да је литерарна *прича*, као аутентични отисак живота и повлашћени облик уланчаног сећања, једина кадра да се одупире убрзаном ритму историје и затирућем раду заборавља. Због тога она и данас настаје и траје...

Сложено грађен, и награђен, роман Гроздане Олујић *Гласови у ветру* (Српска књижевна задруга) опсежно је приповедање о усуду нестајања у времену и простору. О нашим сеобама које (како је још казивао Црњански) не престају, те о снажној потреби да се оживи сећање на породичну и националну прошлост и тако обележи и оснажи затомљени идентитет у садашњици. Уопште се минуло и садашње време у њему оживљава радом сећања изабраног јунака Данила Арацког, који, у само једној ноћи у једном њујоршком хотелу, ретроспективно сагледава сопствени, као и живот своје несрећом расуте породице и национа дуж читавог двадесетог века.

На тај начин је у само наративно средиште романа постављена тема из живота велике и разгранате војвођанске породице Арацки; живота који је крцат разноликим узајамностима и противуречностима у њему оживљених ликова, што се, у тој њујоршкој ноћи, јунаку јављају као сенке које, заправо, еруптивно покрећу приповедање. А тај је живот у једновековном историјском трајању, мотивационо веома уверљиво приповедан на подлози сећања јунака на сопствено трауматично детињство и младост. И то на такав начин да се може јасно увидети како су и колико дубоки емоционални ожиљци детињства трајно обележили живљење, мишљење и поступање јунака Данила.

Бројни ликови оживљени радом сећања у тој магновеној ноћи, јунаку приступају као говорне сенке које, својим нереализованим или трагичким судбинама, животним пројекцијама, намерама и снатрењима покрећу клатно приповедања. На тај начин утисак зачудности, непредвидивости и крајње необичности који се при читању формира,

издваја магијску линију у овом „компулзивном” приповедању. (Далека асоцијација на Маркесов магијски реализам може овде, чини се, читаоцу да буде од извесне подстицајне и поредбене користи.).

Упућеност на унакрсно сликање необичних и трагичних судбина архетипских јунака, што је нарочита вредност овог романа, истакла је у први план тему трагања за срећном звездом, изгубљеним идентитетом и изгубљеним братом. Тако да је велика емотивна прича која је у роману интензивно и сликовито развијана, непрестанце укрштана са уверљивим представљањем рушитељских настојања супротстављених идеологија у Великом рату. А управо су за његовог трајања и зачети трагични расап породице и драматичне сеобе и потуцања неких од њених чланова, потом.

На подлози тог великог епохалног страдања у роману је развијана још једна велика тема: тема заборављања културе, вере, језика традиције – неких одређујућих вредности у људском свету. Прича о савременом губљењу индивидуалног и колективног идентитета у овом је роману и грађена као доминантна. Због тога је она из Србије и Европе и пренесена даље, у Америку, где је мотивисано преплетена са судбином Индијанаца. У том довођењу у узајамну везу судбине Арацких са судбином Месквоки Индијанаца, може да се препозна самосвесна ауторска намера да се ова прича у својим битним значењским сегментима учини универзалном и парадигматичном и изгради као велика метафорична, горка опомена малим заједницама да су њихове културолошке вредности у глобализованом свету, у сусрету са великим заједницама, занемарене па и елементарно угрожене. Зато се очување језика и традиције у овој наративној пројекцији осмишљено остварује и потврђује посредством Карановског летописа; нарочите (митске) сачуване хронике у коју је уписана динамична историја ове злосрећне породице.

Динамично оживљавање слика детињства у рањивој души и свести јунака романа, подстакло је бројне у њему ефектно изведене епифанијске просеве и увиде а они су, опет, интензивирали поетизовани тон у приповедању, као и његову постојану рефлексивну и метафизичку усмереност. Све то поуздано потврђује уверење да овај роман-сага није без бројних, ваљано изведених, емотивних, сентименталних, поетских, ониричких и магијских ефеката и својстава. И управо га та стваралачка непатетична усмереност на скенирање унутарње географије јунака, њихову психоемотивну и душевну драму, поуздано дистанцира и афирмативно издваја од бројних плошних наративних пројекција времена Великог светског рата. Без обзира на поједина, нимало занемарива, стилска и реторичка понављања, наративне вишкове или, једноставно, недовољно мотивисане гестове и исказе јунака и

наратора, роман Гроздане Олујић *Гласови у ветру* може да, као фикцијско сведочанство о лепоти и уклетости живота који ни у ситуацијама крајње угрожености не престаје, покојег осетљивог читаоца контролисано емпатијски понесе и оправдано замисли, а прилежног тумача разложно упосли.

„Има сеоба”, али и смрти има. Има сећања и има приче. А прича, то је нарочит, упечатљив, редак и, у савременој буци и бесу света, све ређи смислен, пријемчив и поуздан у времену траг.

На том су трагу, усмерено и постепено, настајли и ови читалачки и критички записи.